

plajijata materijalnih ili u stilizaciji, a da u isto vrijeme nije ograničena samostalnost suradnika da se u kompoziciji članka udalje od interpretacije u *RE*, da je isprave, nadopune ili čak potpuno drukčije koncipiraju. Za tu slobodu obradbe ističem primjer pjesnika Akcija, o čijoj je pjesničkoj karakterizaciji rečeno u mnogome više i modernije u 2 i po stupca *KIP* negoli na oko 6 stranica *RE*. — *RE* nije imala ove članke koji se nalaze u 1. sveščiću *KIP*: *Aberkionsinschrift*, *Abguss*, *Abritus*, *Abrus*, *Abthugni*, *Accentus* (u njemu se dva puta potkrala nemila štamparska greška: Kurytowicz mj. Kuryłowicz). . . Da se donekle usporedi n a č i n kako urednici s a ž i m a j u materijal, evo npr. natuknica s početnim slovima *Aa-Abath*, koje u *KIP* n i s u preuzete iz *RE* (uzimam, dakako, u obzir i 9 suplementnih svezaka): *Aalen*, *Aarassos*, *Aare*, *Aba*, *Ababa*, *Abacti magistratus*, *Abaddir*, *Abaesamis*, *Abaiokritos s. Amaiokritos*, *Abaios*, *Abakagna s. Abakaina*, *Abakaina*, *Abala*, Ἀβάλας λυμ-ήν, *Abalcia*, *Abali*, *Abalienatio s. Alienatio*, *Abalites s. Aualites*, *Aballava*, *Abalus*, *Abammon*, *Abana*, *Abano*, *Abanni*, *Abantias*, *Abantus*, *Abara s. Pirisabora*, *Abaradira*, *Abarara*, *Abaratha*, *Abarbina*, *Abarene s. Auarene*, *Abarimon*, *Abarinos*, *Abarne*, *Abarvi s. Auari*, *Abaros*, *Abas*, *Abasa*, *Abassenoi*, *Abaskos*, *Abastanoi*, *Abathuba*. Koliko se sada čini, izbor i obradba natuknica gotovo u potpunosti zadovoljavaju. Ne moram spominjati da su članci, kad se usporede s predlošcima iz *RE*, skrajnje sažeti u stilizaciji i argumentaciji primarnom literaturom. Namjeni bi leksikona koristilo, ako bi se *realia* shvatila u nešto širem značenju nego u *RE*. Mislim prvenstveno na uvođenje skupinih i ponekih specijalnih pojmova iz područja nauke o književnosti, lingvistike, filozofije i političke povijesti. Treba željeti da godine 1964., kad se navršava 70-godišnjica od I sveska obnovljene *RE* pod Wissowinim uredništvom, budu završena već dva sveska solidno započeta *KIP*-a.

V. Vratović, Zagreb.

BÖRJE KNÖS, *L'histoire de la littérature néo-grecque—la période jusq' en 1821.*, Stockholm 1962. *Acta universitatis Upsaliensis—Studia Graeca Upsaliensta* str. 690, 4°.

Dosad smo za povijest neohelenske književnosti imali više djela, kao što su A. R. Rangabéa: *Précis d'une histoire de la littérature néohellénique*, Berlin 1877, zatim C. D. Hesseling—N. Pernot, *Histoire de la littérature grecque moderne*, Paris 1924. i druga među kojima se ističe koncizno i stručno obrađeno djelo: Bruna Lavagninija, *Storia della letteratura neoellenica*, Milano 1955. Iako je A. Mirambel pokušao dati sažetiji pregled u djelu *La littérature grecque moderne*, Paris 1953., on nije u njemu obuhvatio sva strujanja, kao što su to drugi učinili prije njega, a pogotovo Lavagnini poslije u svome citiranom djelu. Mirambel je očito pokazao, kako se ne mogu donositi sažete sinteze, ako se ne objasne neke pojave koje su vrlo značajne za razvojni tok neohelenske književnosti, naročito poslije pada Carigrada.

Poslije Lavagninija evo novoga djela Börje Knösa, a ono se ističe obiljem potrebnih analiza i svojom izvornom podjelom. Knös je iskoristio djela novijih neohelenskih povjesničara neohelenske književnosti, osobito A. Kambanisa (*Histoire de la nouvelle littérature grecque*, (izd. Athènes 1948). Osim toga, Knös je dobro proučio noviju literaturu po raznim časopisima i povremenim publikacijama, a isto tako i pojedina krupnija djela među kojima je značajno djelo H. G. Becka, *Kirche und theologische Literatur im byzantinischen Reich*, München 1959. Od djela novijih neohelenskih istraživača mnogo mu je pomogao svojim savjetima M. J. Manussakas, profesor na sveučilištu u Solunu. Da bi knjiga, objavljena na francuskom jeziku, mogla oduševiti lijepim jezikom čitaoce širom svijeta, autor se u *Uvodu* zahvaljuje G. Elisabethi Carrier, upraviteljici *Francuske škole* u Štokholmu. Na kraju, autor naročito naglašuje da je od neprocjenjive koristi u radu svakome neohelenuistu pa njemu serija *Bibliographie hellénique E. Legrand*a i *Bibliothèque de base de la littérature néogrecque* (1953—1957).

U *Uvodu* Knös obrazlaže, zašto u djelu ima toliko imena, koja danas nemaju književno već kulturno povijesno značenje. Drži da su, danas zaboravljeni pisci, u svoje vrijeme bili nosioci novih strujanja, a onda, ulazjenje u njihovo djelo, pomaže

suvremenom istraživaču neohelenske književnosti da ocijeni bolje neku epohu. Doista ima nekih poglavlja koja su mogla biti sažetija, ali neka su uzor analize i pokazuju uz piščevu akribiju njegovo oduševljenje za gradivo o kome piše.

U *Alfabetskom kazalu* sve je razvrstano i prema imenima i prema sadržajima glavnih djela. Čitalac se može lako uputiti, a na taj način i provjeravati autorova povezivanja karakteristika u raznim poglavljima. Dobro je učinio što je za epohu poslije pada Carigrada (1453) preuzeo ortografiju imena kakva je ona danas uobičajena u suvremenih Helena.

Njegov je *Uvod* jasan, a ono što autor u njemu naročito ističe, dokazuje u poglavljima koja slijede poslije njega. Fino je njegovo opažanje da Helada nije ograničena na neki zemljopisni pojam, to je duša onih ljudi koji su tokom vjekova uporno stvarali oaze kulture, opirali se propasti i uvijek bili svjesni da će žilava upornost pobijediti. Duhovita je u tom smislu primjedba jednog francuskog povjesničara: „*Elle est comme le Parthénon; affreusement mutilée elle semble vivre davantage puisqu'elle souffre*“.

Knös nije podijelio svoju povijest na periode, jer i tu prihvaća mišljenje neohelenskog učenjaka M. Kriarasa koji je uvjerljivo dokazao da se helenski *Srednji vijek* može produžiti do 1700. Zatim Knös je protiv školskih dioba, one mu nisu prirodne, jer se život neprestano odvija u svojim vidljivim ili nevidljivim stvaralačkim ili prikriveno stvaralačkim snagama. Počinjući s narodnim pjesmama, jer drži da je sam helenski narod najveći pjesnik a istovremeno i nosilac najiskrenijeg stvaralačkog nagona kroz sve epohe helenske povijesti, — Knös vidi u razvoju neohelenske književnosti dvije velike epohe, jednu do pada Carigrada, a drugu poslije toga događaja.

Zato je i posvetio osobitu pažnju razvoju kulturnog, a osobito književnog života u manjim središtima, gdje se s više ili manje izvornosti razvijao sam helenizam. Više je negoli drugi koji dosadašnji povjesničar književnosti nastojao razjasniti stvaranje literarnih središta na otocima kao što su bila na Kreti, Cipru i Rodu. Na taj je način povezao razvojne niti helenizma poslije pada Carigrada s onima iz evropskih središta, osobito u Italiji, s Venecijom i Firencem. Poglavlje o *Kretsnoj književnosti* (str. 186—269) značajno je, jer su veze preko Venecije dopirale i do naših krajeva. Istina to je područje još neistraženo, ali će budućim našim neobizantolozima mnogo pomoći, ako ni u čemu drugom ono u prvim njihovim pokušajima da pohvataju plodonosne utjecaje. Otočna su središta odigrala značajnu ulogu, pa su analize i Knösova povezivanja s uzrocima o toj ulozi uvjerljivo iznesena.

Kad Knös govori o narodnoj poeziji, on je uvijek povezuje uvjerljivim asocijacijama s idejnom strukturom starohelenske Helade (str. 22 *i d.*). Ističe ulogu prirode i ljubav poznatih i anonimnih književnika za samoga čovjeka. Sve to autor objašnjava brojnim primjerima iz poetskin djela. I tu je pokazao da ima estetskog smisla za ono što je doista bilo najizvornije pa se do danas sačuvalo u svojoj elementarnoj svježini. Analiza romana *Erotokritosa* (str. 256 *i d.*) posvjedočuje Knösovo poznavanje izvornika i literature o samom predmetu. Dobro je razradio poglavlje o književnosti na ostalim jonskim otocima i središtima *izv. helenizma u emigraciji*, kad su brojni emigranti po zemljama zapadne Evrope prevodili djela helenskih klasika, izdavali ih, bili učitelji samog jezika ili se posvećivali raznim drugim granama znanosti. Naglašava ulogu Venecije u širenju novovjekog helenizma, ali ne one Venecije koja je svojim imperijalizmom porobljavala zajedno s Turcima Helene, već grada, u kome su mnogi helenski emigranti u prvo doba otkrili privremeni azil, kao što su kasnije to isto našli u Parizu.

Do str. 495. obradio je Knös helensku književnost tako da je obuhvatio bizantski period i povezao ga s onima iz XV, XVI, XVII i XVIII st., kad počinje moderna obnova helenizma, otprilike od 1750—1821. Možda je trebalo taj period ipak proširiti. Noviji period autor je obradio od 495—654. strane. Ipak, podjela je uglavnom u knjizi provedena tako da je Knös tri velike epohe: a) *bizantsku*, b) *poslije pada Carigrada* i c) *epohu od 1750—1821*. povezao manjim poglavljima u jednu cjelinu. Ta manja poglavlja prepuna su povijesnih analiza, a one bolje osvjetljuju vrijeme i pisce koji su u njemu stvarali. Nije zanemario ni druge društvene faktore. U jednu riječ, Knös je nastojao što jasnije prikazati snage vječno živog helenizma, a osobito njegovu životvornu snagu za vrijeme turkokracije. U tom smislu i završava svoju

knjigu: „*Que, pendant toute la turcocratie, les Grecs aient pu, tant bien que mal, continuer et développer une littérature qui correspond à leurs intentions et à leurs aspirations intellectuelles, voilà ce qui est digne d'estime et d'admiration*“.

Na kraju treba reći da je Knös savjesno navodio poslije svakoga poglavlja djela za konzultiranje, ali se nije ograničio na ovu ili onu stranu literaturu, donosio sve ono što je mogao sam provjeriti ili što su mu drugi autoriteti u tom pogledu savjetovali..

Prije sam spomenuo kako će Knösova knjiga biti od velike koristi i našim neobizantolozima, a ne samo njima, nego i našim učenjacima koji proučavaju detaljne strukturu razvoja jugoslavenskih književnosti.

T. Smerdel, Zagreb.

ALEKSANDAR STIPČEVIĆ, *L'arte degli Illiri*, edizioni del Milione Milano, Serie di Quaderni *il Dittamondo* diretta da Mariso Cereghini, N. 6 1963. con 90 illustrazioni e 2 cartine geografiche. — Ova zanimljiva i studiozno napisana knjiga podijeljena je na osam poglavlja: 1) *L'arte Veneto-Illirica in Istria e Slovenia*, 2) *La civiltà degli Japodi*, 3) *La civiltà dei Liburni*, 4) *La civiltà di Dalj*, 5) *La civiltà di Glasinac*, 6) *Statuette fittili*, 7) *L'influsso dell'arte greca*, 8) *L'arte degli Illiri nell'epoca romana*, a poslije tih poglavlja dolaze: *Zaključak*, napisan vrlo koncizno i stvarno, zatim bibliografija i izvori samih ilustracija. Na kraju su dodane table u lijepom tisku od 1—75. — *Str.* LIII+1—75, 8°.

Poslije sintetičkih djela o jeziku Ilira (A. Mayer, H. Krahe) i njihovoj onomastici (D. Rendić-Miočević) ovo je djelo još jedan pokušaj da se na temelju dosadašnjih rezultata rezimira sadašnje stanje na tom polju ilirilogije. Pojava djela sintetične prirode o materijalnoj i duhovnoj kulturi drevnih Ilira nagovještuje jednu veću, prvu po redu, sveopću sintezu o ovom starom balkanskom narodu.

Mnogi su problemi, koji su obuhvaćeni u ovoj Stipčevićevoj knjizi, bili obrađivani u raznim stručnim časopisima, ali ipak nije postojala neka sintetična radnja koja bi obuhvatila sve ono što su Iliri stvorili na polju umjetnosti. Pisac se skromno ograđuje u *Uvodu* (IX) da je njegova studija letimičan pregled likovnog stvaranja starih Ilira, ali, kad se knjiga dočita i kad usporedno pratimo njegova izlaganja s pomoću slika što su priložene, onda nam mnogo toga u kompleksnoj problematici antiktih Ilira postaje jasnije. Uvjeravamo se da je njegov doprinos ilirilogiji značajan i u mnogočemu osebujan. Nije bilo lako iz mnoštva gradiva upravo izabrati ono što je najbitnije i što može najbolje objasniti mnoge probleme, ili, bolje rečeno, što bi nas moglo povesti na put pravilnijih ocjenjivanja kao i samog kriterija, kako se može ocijeniti umjetnost starih Ilira.

Dobro je što je materija u knjizi tretirana prema *kulturama*, a ne po *tipološkom* načelu, a to bi se jedino onda moglo uraditi, kad bi cijela kultura starih Ilira bila jedinstvena. Raznolikosti u umjetničkom izrazu u raznim oblastima, u kojima su živjeli Iliri, odredili su kriterij obrade prema pojedinim kulturama. Te su o ovoj knjizi jasno razgraničene.

Prema sadržaju, koji smo malo prije naveli, vidimo da je u prvom poglavlju pisac obradio ilirsku umjetnost u Istri i Sloveniji. Ovo se je područje nalazilo pod jakim utjecajem italiskim. Najznačajnije su pojave u ovim krajevima toreutska i monumentalna umjetnost iz Nesakcija kod Pule. O prvog autor drži da su njeni proizvodi nastali dobrim dijelom na tom tlu, ali njihovi tvorci nisu bili Iliri već Italici, koji su te proizvode izrađivali za potrebe, a možda i prema ukusu ilirske plemenske aristokracije. Tu teoriju obrazlaže činjenica da su svi toreutički proizvodi stvarani, kako u stilskom, tako i u ikonografskom pogledu, u onom stilu kakav je poznat u *Venetskoj* i *Etruskoj* kulturi, dok se s druge strane u njima ne mogu nazrijevati nikakvi elementi ilirskog umjetničkog izraza. Što se tiče *Nesakcijske plastike*, autor misli da je nužno njenu pojavu povezati s procvatom etrusko-grčkih kolonija na ušću rijeke Pada.

Drugo poglavlje obrađuje *1zv. Japodsku kulturu*. Ta je od svih drugih na ilirskom području bila najrazvijenija i najraznolikija. Najznačajniji su spomenici te